

Ali Şakir Ergin (Yayına Hazırlayan), Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey'in Hatıraları, Yozgat Üniversitesi Vakfı, Ankara 2008 (2. Baskı), 327 s., ISBN: 9944-5139-0-3.

Tarihi olayların layığıyla ortaya konulabilmesi, olaylarla ilgili karşılaştırılabilir, kıyaslanabilir ve denetlenebilir belge ve bilgilerin varlık dereceleri ile ilgilidir. Belge ve bilgi azlığı araştırmacının gerçeğe en yakını ortaya çıkarma çabasını zorlaştırdığı gibi, tümüyle gerçeğin dışına çıkmasına da yol açabilir. Bazen de sınırlı miktardaki kaynakla ortaya konan tarihi bilgi, daha sonra aynı konuda ortaya çıkan çok sayıda belge ile, farklı bir boyut veya izah kazanmaksızın, sadece teyit edilmiş de olabilir. Böyle bile olsa, her yeni belge ve bilginin tarihçiye verdiği bir heyecan vardır. Tarihi bilgiye kazandırdığı ise, güvenilirliğine olan desteğin artması veya pekiştirilmesidir.

Tarihçilerin tarihin konusunun neler olduğu tartışması, herhalde hep sürecek bir olgudur. Fakat günümüze uzanan tartışma ve ilgi sürecinin, tarihin alanını giderek genişlettiğine de kuşku yoktur. Yine de tarihinin ve tarih okurunun yoğunlaştığı tarihi alanlar ve olayların varlığı değişmemiştir. Bu yoğunlaşmanın en belirgin olduğu alan ve olayların, daha çok çağdaş siyasal ve sosyal olaylarla ilişkili olan veya ilişkilendirilenler olduğu söylenebilir.

Türk tarihi, tarihçiliği ve tarih okuyuculuğunda da, bu değerlendirmenin birçok yankısını görmek mümkündür. Akademik tarihçilerin olmasa bile, popüler tarih yazarlarının spekülatif bilgi ve yorumlarının okuyucu potansiyeli, bu ilgiye işaret etmektedir. Bazı akademik tarihçilerin, ürettikleri bilgileri okura ulaştırma endişesinden hareketle, popüler bir dil kullanmaları, bir açıdan pastadan pay almaya, diğer açıdan da popüler yazarların yarattığı, çoğu gerçek dışı tarih bilgi ve yorumlarını, gerçekçi çizgiye getirmeye yönelik çabalar gibi görülebilir. Sonuçta, hangi amaçla okura sunulursa sunulsun, güncelleştirilmiş veya güncelde yankılanmış tarihi olaylar, günümüz tarihçilerinin alabildiğine genişleyen ilgi coğrafyasında, zirveler oluşturmaktadırlar.

Yakın dönem Türk tarihi, makus talihini yenemeyen bir imparatorluğun tarih sahnesinden çekilmesi ve yerine çağdaş bir cumhuriyetin kurulması gibi, bir çöküş ve diriliş süreci geçirmiştir. Bu sürecin en can alıcı evresini İstiklal Harbi veya Milli Mücadele diye adlandırılan dönem oluşturmaktadır. Bu dönem Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgenindeki bir coğrafyada, var olma mücadelesinden yenik çıkan bir imparatorluğun, çok farklı etkilere maruz kalan, her seviyedeki insan unsurunun çaresizlik, bitkinlik ve varolma kavgası arasında, bir zihin ve ruh bunalımı yaşadığı dönemdir. Her tarihi dönemin olduğu gibi, bu dönemin de, her seviyeden aktörleri vardır. Bu aktörlerin dönem içindeki etkinlikleri, tarihin ve tarihçilerin, dolayısıyla okuyucuların odaklandığı ilgi alanlarıdır.

Tarihi bir dönemin her seviyeden aktörleri, kurgulanmış oyunların aktörlerinden farklı olarak, rol dağılımında kendi rollerini seçerler ve asla kaybeden olmayı hedeflemeyizler. Dönemin her seviyeden aktörleri, kaçınılmaz olarak dönem sonunda ikiye ayrılırlar: kazananlar ve kaybedenler. Dönem içinde büyük bir rol üstlenen fakat kaybeden aktör için tarih sıfırlanırken, küçük bir rol üstlenen fakat kazanan bir aktör için tarih yeniden başlar. Milli Mücadele döneminin de kazananları ve kaybedenleri olduğu gibi, tarihi sıfırlananları veya yeniden başlayanları da vardır.

Milli Mücadele döneminin kaybedenleri arasında, her halde Çapanoğulları ailesi de bulunmaktadır. Çapanoğulları, Yozgat ve çevresinde XVIII. Yüzyılda ortaya çıkan ve yöre tarihinde önemli yere sahip olan, bir ailesidir. Ailenin son temsilcileri arasında siyaset, sanat ve idare adamları vardır. Buna rağmen, Osmanlı'nın son yıllarındaki siyasal ayrılıklardan nasibini alan ailenin siyasal tercihi, Milli Mücadele'nin karşısında konumlanmasına kolaylaştırmıştır. Aile liderlerinin siyasal tercihleri ile yüzyılların alışkanlıkları, ailenin Ankara Hükümeti'ne isyan etmesinde etkili olmakla beraber, bu yönelişin çok basit, ileriye görmekten yoksun ve genel ülke çıkarlarıyla irtibatsız ve çatışan bir yöneliş olduğu, içten bakışın ifadesi olan, yeni bir kitapla daha açık hale gelmiştir.

Dr. Ali Şakir Ergin tarafından, tarihi kaynağın özgünlüğüne hanel getirmeme hassasiyeti ve titizliği ile yayına hazırlanan bu yeni kitap, Çapanoğulları hadisesinin içinde yer alan, Abdulkadir Sönmez'in hatıralarıdır. Hatıralar, olayların meydana geldiği tarihten 25 yıl sonra kaleme alınmıştır. Ergin'in hatıraların yayımlanmasına ilişkin gayreti, hatıraları bilemediğimiz benzeri nice tarih kaynağının akıbetine uğramaktan kurtarmıştır. Nitekim tarih ve kültürümüzün birçok önemli eserinin bile, benzer gayretlerin sonucunda varlığını sürdürme şansı yakaladığı ilgilenenlerin malumudur. Bu bakımdan Çapanoğulları hadisesi ile bilgilerini, iddiasız bir biçimde ama sorumluluk duygusuyla kaleme alan Abdulkadir Sönmez kadar, bu hatıralardan haberdar olduktan sonra, aynı sorumlulukla peşine düşen ve okuyucuya sunarak ölümsüzleştiren Ali Şakir Ergin de teşekkür ve takdiri hak etmektedir.

Abdulkadir Sönmez'in hatıraları neyi ifade etmektedir sorusunun cevabı, yörenin tarih ve kültürüyle ilgili çalışanların, eseri hakkıyla ele almalarıyla verilebilecektir. Fakat tarihçi ve yazarların, özellikle de İstiklal Harbi dönemi ve yerel tarih üzerine çalışanların da, bu hatıralar hakkında değerlendirme yapmaları, cevabın daha sağlıklı olmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim kitabın başına ilave edilen değerlendirme yazılarının, hatıraları anlama ve yorumlamada ilk katkıları sağladıkları açıktır. Şüphesiz hatıralardaki bilgilerin, bütünüyle tarihi ve kültürel bilgi haline dönüşmesi ilgiye ve zamana bağlıdır.

Öncelikle Abdulkadir Bey'in hatıralarının, Çapanoğulları hadisesi bağlamında, bu güne kadar ortaya konan temel bilgi ve yorumları tümüyle değiştirmesi gibi bir iddiası olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü, hatıralar okunduğunda ilk akla gelen değerlendirme, bu metnin bir nefis muhasebesinin ürünü olduğu şeklindedir. Bilinen ve söylenenleri tümüyle değiştirmek değil, hadiselerin içinde yer alanların sorumluluk paylarını belirleme ve daha da önemlisi kendi durumunu izah etme ihtiyacıdır. Çapanoğulları ailesinin damadı olarak ve fakat kendi iradesini devre dışı bırakarak, aile liderlerinin -tabir caizse- “kuyruğu dik tutma” veya benlik kokan tercihlerine tabi olan birinin, işlenen günahlarda ne kadar payının bulunduğunu ortaya koyma çabası. Ama bu çabanın ürünü olarak ortaya çıkan hatıraların, en azından bazı ayrıntıları ve yorumları değiştirmesi de kaçınılmaz gibi görünmektedir. Fakat beklenen ve umulanın aksine, bazı bilgi ve yorumları pekiştirmesi de kaçınılmazdır.

Abdulkadir Bey'in hatıralarının bize söylediklerinden birisi, ülkemiz gündemiyle ilişkilidir. Devletin resmi güçleri ile, devlet adına resmileşen güçler tartışması... Çapanoğulları isyanını bastıran Çerkez Ethem'in tutumu ve kullandığı yöntemin, genelde devletin resmi güçlerinin tutum ve yöntemi ile ne kadar örtüştüğü sorusunu akla getirmektedir. Buradaki en hassas nokta, devlet adına resmileşen güçlerin, devletin kendi resmi güçlerini yetersiz gördüğü anlarda devreye sokulması durumudur. Bu durum, devlet adına resmileşen güçlerin, bazen kendilerini, devletin kurum ve kurallarının üstünde görmesine yol açabilmektedir. Fakat durumda meydana gelen değişiklik, devletin resmi güçlerinin lehinde olduğunda, kaçınılmaz bir çatışmaya yol açmaktadır. Bu çatışma, devlet adına resmileşen güçlerin kazandıkları konumu kaybetmeleri ile vefasızlığa uğradıkları duygusunun dillendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Çerkez Ethem ve diğer Kuva-yı Milliye liderlerinin uygulamalarıdır ki, TBMM hükümetini düzenli birlikleri süratle

oluşturarak, Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesine yöneltmiştir. Devletin, egemenliğini, zorunlu anlarda devlet adına resmileşen güçlerle paylaşmasının, devlet tarafından hiçbir surette kalıcılığı arzu edilmeyen bir durum olduğunun, Sened-i İttifak'tan beri birçok örneği bulunmaktadır. Çapanoğulları isyanının bastırılması ile ilgili bilgiler, okuyucuya, Çerkez Ethern'in konumunu da yorumlama kapısı açmaktadır.

Tarihi olayların tanımlamalarında en fazla kullanılan yöntem, olaylarla ilgili belgelerin içerdiği terminolojidir. Bu çerçevede, Milli Mücadele dönemi iç isyanlarının nitelendirilmesinde kullanılan terimlerin, sübjektif veya abartılı olanlarını bir tarafa bıraktığımızda, *şeriatçı-saltanatçı* nitelmesini de içerdiği malumdur. Bu nitelme, bazen kolaycı anlayışın tezahürü olsa da, çoğunlukla dönemin gerçekleriyle bağdaşan bir nitelmedir. Bu konuda, çok mütevazı bir anlatımı tercih eden ve zorlama bilgi ve yorumlardan uzak duran Abdulkadir Bey'in hatıraları da açık ifadelere sahiptir. Abdulkadir Bey, kendisinin de içinde bulunduğu Çapanoğulları isyanını, *şeriatçı* olarak nitelirmektedir: "*Bizim merhum Yusuf Bey Sorgun'un şeriatçılar tarafından tayin edilmiş müdür vekili bulunuyordu.*" (s. 82), "*Altıntaş köyünden gelen Şeriatçılarla çarpışmaya başlamışlar ve onları püskürtmüşler.*" (s. 88) "*Mecburen kendimi yılanlar içine attım ve Topal'a bunların hüviyetlerini anlamasını ve eğer Şeriatçılardan olduğu anlaşılır ise bana haber vermesini tembih ettim.*" (s. 100) İsyanın liderlerinden olan Edib Bey ise, çaresiz kaldığı noktada şu görüşü dillendirmiş ve sonrasında harekete geçmiştir: "*Benim fikrim İstanbul'a gitmek, orada Padişah'la görüşmek ve kafi miktarda silah, top ve bunları kullanmak ve bu çeteyi idare etmek için subay getirmektir.*" (s. 103) Abdulkadir ve Edib Beylerin bu nitelermelerinin, genel literatürdeki nitelmelerle örtüşmesi, her halde bu nitelmeleri teyit eder mahiyette kabul edilmelidir.

Hatıralarda çok öne çıkarılmasa da, üzerinde durulması gereken başka bir ayrıntı daha var. O da, Milli Mücadele aleyhtarı güçlerin, amaçları çok farklı olsa da, hatta çelişse de işbirliğine girebilmiş, en azından birbirlerinin işlerini kolaylaştırmış olmalarıdır. Yozgat ve çevresinde başlattıkları isyanın çıkmaza girdiğini gören elebaşlarının, Dersim'e gitmeyi ve buradaki Kürt isyancılarla birleşerek geri dönmeyi düşünmeleri (s. 91), İstanbul'a gidip Padişah'la görüşerek silah ve çeteyi idare edecek subay getirmek için harekete geçmeleri (s. 103-105) ve ihtiyaç doğduğunda, isyan halinde bulunan Karadeniz Rumlarından yardım istemeleri ve görmeleri (s. 109-112, 115-116), her halde bunu göstermektedir.

Hatıra boyunca isyanın elebaşı olan Edib Bey'in (ve diğerlerinin), Abdulkadir Bey'le ve maiyetindekilerle ilişki ve diyaloglarında, gerçek bir lider görüntüsü veya maiyetiyle bütünleşmiş bir kişilik sergilemediği dikkati çekmektedir. Hatta tam aksine, bencil bir kişilik sergilemektedir. Özellikle Çapanoğulları'nın damadı olmasına rağmen, Abdulkadir Bey'in iyi niyeti sıkça istismar edilmektedir. En sade ve masum isteklerinin bile karşılık bulamamasının, bazen Abdulkadir Bey'i de isyancılara isyan noktasına getirdiği görülmektedir (s. 101). Bu da olayın niteliğini çözme yolunda, isyancıların psikolojisini anlama gereğini ortaya koymaktadır.

Çapanoğulları ailesinin lideri konumunda bulunanların, ülkenin en buhranlı günlerinde, düşman işgali görme ihtimali zayıf olan bir bölgesinde, İttihatçı düşmanlığının yarattığı zihin körlüğü ile Yunan işgaline karşı doğan direnişi, bir İttihatçı manevrası olarak görmeleri (s. 60) ile başlayan süreçle, kendilerini, ailenin geçmişiyle hiç de örtüşmeyen bir noktaya getirdikleri açıktır. Kuva-yı Milliye'ye taraftar olan, fakat aralarında anlaşmazlık bulunan Yozgat Müftüsü'nün uyarılarına kulak asmamaları, hatta bunu husumet konusu yapmaları (s. 64-65) da, çıkmaz yola girmelerinin başka bir cephesidir. Aile liderlerinin bu hallerini en iyi ifade edecek kelime, basiretsizliktir. Çapanoğulları hadisesinin en büyük mağduru ise, bu ailenin öncülüğüne güvenen, bir kısım masum yöre halkıdır. İsyanın bastırılmasından sonra, aile liderlerinin çıkarılan aftan yararlanarak teslim olmaları ve ceza olarak mecburi ikamete tabi tutulmaları, Milli Mücadele'nin

aynı zamanda, bir “insan kazanma” mücadelesi gibi bir cephesinin bulunduğunu da göstermektedir.

Bu hatıraların ve yörede meydana gelen olayların detaylarına vakıf olanların, yapacakları yorumlar ve verecekleri hükümlerle, yeni tarihi bilgiler üretecekleri veya mevcut bilgileri tashih edecekleri muhakkaktır. Dolayısıyla ülkenin her yöresinde, bu kabilden, tarihe karşı sorumlulukla kaleme alınmış, nice bilinmez metinlerin günışığına çıkmasının, aynı amaca, yani gerçeğe bir adım daha yaklaşılmasına hizmet edeceğini belirtmek gerekir. Bu bakımdan hatıraların yayına hazırlanması gibi, ulvi bir zahmete katlanan Ergin’i tebrik etmek gerekir.

Birileri tarafından yazılan hatıraları yayına hazırlamanın, genellikle kolay bir iş olarak algılandığı, kimi yayımların da bu yargıyı pekiştirdiği malumdur. Oysa, Ergin’in yoğun gayretinin sonucu olarak ortaya çıkan bu eser, ihtimal ki bilinen veya bilinmeyen, benzer bir çok metin gibi yok olacaktı. Ergin’in gayreti ile bu hatıralar yeniden doğmuştur demek, mübalağa olarak görülmemelidir. Kaldı ki Ergin, hatıraları daha anlaşılır ve anlamlı kılacak başka çalışmalar da yapmış ve bunları da kitaba ilave etmiştir. Hatıra metnine koyduğu notlar, metnin sonundaki biyografi ve belgeler, eseri neşir olmaktan öteye taşımaktadır. Ergin’in çabaları sonucu ortaya çıkan esere, bir eksiklik izafe etmek çabası içinde bulunmak gerekir ise, bu, kitabın sonuna konulabilecek, -hiç olmazsa özel adları içeren- bir indeksinin yokluğunu söylemekle başarılı olabilir.

Nejdet Bilgi*

* Yrd. Doç. Dr. Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Manisa.